

Ozren Blagec

KRIŽEVAČKI CEHOVI

Kada se govori o prošlosti nekog grada, povjesničari srednjega vijeka, a početak Križevaca pada upravo u to doba, obično najčešće spominju razne privilegije ili povlastice koje su gradovi dobivali od banova, kneževa, kraljeva ili nekih drugih vladara. No je li neko mjesto zaista moglo postati gradom nakon nečije povelje ili je moralo napraviti još ponešto da bi se razlikovalo od običnog sela?

Da vidimo po čemu se to grad, osim po vladarskom privilegiju, razlikovao od sela. Da bi ljudi mogli živjeti, moraju na neki način stvarati nova dobra koja će im omogućavati život. Stanovništvo sela uglavnom se bavi poljoprivrednom proizvodnjom, dakle zapošljavanjem u primarnim djelatnostima, a i sam izgled sela često je prilagođen tome. Za razliku od njega, gradsko stanovništvo bavi se trgovinom, proizvodnjom, uslugama itd., dakle sekundarnim i tercijarnim djelatnostima. Prema tome upravo taj način privređivanja razlikuje gradska naselja od seoskih.

U srednjem vijeku, kada nastaju Križevci, dominantni način proizvodnje bio je obrt. Obrtnici su se, da bi se bolje zaštitili od konkurencije, lojalne i nelojalne, udruživali u strukovne organizacije pod imenom cehovi. Svoje porijeklo cehovi vuku iz obrtničkih udruženja antičkog Rima koja su se nazivala *collegiae*. Padom Rimskog Carstva nestaju i *collegiae*, da bi od kraja X. st. obrtnici ponovno uvidjeli prednosti strukovnih udruženja i počeli osnivati zajednice pod nazivom cehovi. Između XI i XIV st. cehovi se počinju osnivati u Francuskoj, Njemačkoj, Engleskoj, Španjolskoj, a od XV. stoljeća i u Hrvatskoj.

Kako su bili organizirani cehovi? Svaki je ceh morao imati odobrenje za svoju djelatnost (slika 1). Te bi privilegije najčešće izdavao vladar, lokalni feudalac ili gradska vlast. Uz privilegij ceh bi obično dobivao i cehovska pravila po kojima je

morao djelovati. Time je ceh dobivao monopol nad proizvodnjom i prodajom proizvoda na određenom području, a svi obrtnici s tog područja morali su obavezno pristupiti cehu. Uz ekonomske, ceh je imao i mnoge druge funkcije: obrazovne, socijalne, vjerske, građanske. Cehovi su određivali standarde kvalitete i količinu proizvoda koji će biti proizvedeni, cijenu materijala i konačnog proizvoda, te iznose plaće. Od svojih su članova zahtijevali određeno obrazovanje, kontrolirali su uvjete rada, te ispitivali kandidate za majstore. Članovi ceha služili su u građanskoj gardi i lokalnom redarstvu, pomagali u obrani od požara, vrlo čestih u srednjovjekovnim gradovima, sudjelovali u radu gradskog magistrata, a često su i sami birani za gradskog suca ili vijećnika. Od socijalnih funkcija ceha zasigurno je najvažnija bila briga za ukop preminulog majstora te briga za njegovu udovicu i djecu. Svi su cehovi obavezno u crkvi održavali oltar svoga sveca zaštitnika, a ponekad bi mu podizali i zasebnu crkvu. Također su pomagali u raznim humanitarnim pitanjima darivajući novac za bolnice, ubožnice, sirotišta itd.

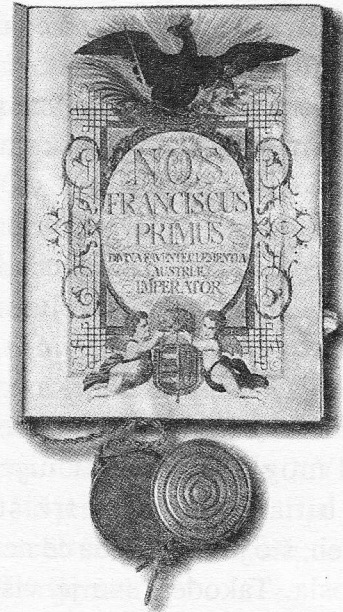
Cehovski majstori birali bi svoje prvake na godišnjim cehovskim skupštinama koje su se obično održavale na praznik sveca zaštitnika ceha. Na čelu ceha bili su jedan ili dva cehovska majstora, *cehmeštra*, zatim njegov zamjenik, bilježnik te jedan ili dva otac-meštra koji su vodili brigu o kalfama što su dolazili na usavršavanje. Sastanci majstora održavali bi se četiri puta godišnje (*kvatemberski skupdohodi, spravišća*) i na njima bi se plaćali ulози, obavljala primanja u ceh, oslobađali šegrti, primali novi majstori, određivale kazne onima koji ne poštuju cehovska pravila i slično. Cehovima su također pristupali obrtnici koji se živjeli izvan grada, a nazivani su pokrajinski majstori i u svemu su bili izjednačeni sa svojim kolegama u gradu.

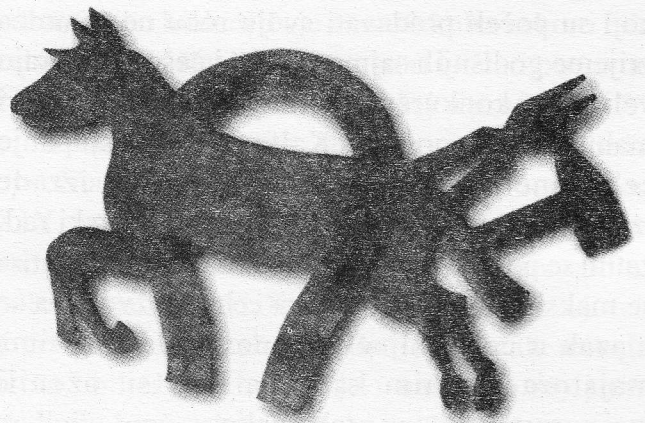
Pravilima koje su dobivali cehovi bio je određen broj radnika koje je majstor mogao uposliti (najčešće dva šegrta i dvojica kalfi). Strogo je određeno kakav alat majstor i njegovi pomoćnici smiju koristiti, određeno je radno vrijeme u radionici, limitirana je najviša plaća koju je kalfa smio primiti, zabranjeno je međusobno preotimanje kalfi obećanjima o boljim radnim uvjetima, a najstrože je zabranjeno i svako reklamiranje vlastitih proizvoda ili odvlačenje mušterija od drugih majstora, itd. Svako nepoštivanje pravila od strane majstora bilo je strogo sankcionirano, a krajnja kazna bilo je isključenje iz ceha.

Da bi pojedinac postao majstorom, morao je prvo proći školovanje kao šegrt (*naučnik*), a zatim i nekoliko godina usavršavanja kao kalfa (*pomoćnik, djetić*). Školovanje šegrta trajalo je različito, od dvije pa čak do sedam godina. Majstor je šegrtu bio obavezan davati stan, hranu i odjeću, marljivo ga podučavati obrtu i ne koristiti za kućne poslove. Šegrt je, pak, morao vjerno služiti majstoru, poštovati njega i majstoricu te se moralno ponašati. Nakon što je izučio zanat, šegrt bi od ceha bio proglašen slobodnim, dobio bi naukovni list i postao kalfa. Ponekad je primanje šegrta u kalfe obavljano uz posebne obrede. Nakon što bi postao slobodan, kalfa bi obično odlazio na *vandranje*, putovanje, koje je najčešće trajalo tri godine, tijekom kojeg je radeći za razne majstore u raznim gradovima, a ponekad i izvan domovine, dalje usavršavao svoju vještinu u obrtu. Njegova su putovanja bilježena u putni list (*Vanderbuch*). Nakon odrađenog *vandranja*, kalfa bi se obično vraćao u mjesto gdje je izučio obrt i nakon što bi još neko vrijeme odradio kao pomoćnik, zatim pod nadzorom drugog majstora izradio remek-djelo (*Meisterstück, paradigma*), te na kraju platio pristojbu za učlanjenje u ceh i druge majstore počastio ručkom, bio je primljen kao izučeni majstor u ceh.

Od predmeta koji su karakteristični za ceh i njihovu djelatnost zasigurno je najvažnija cehovska ladica ili škrinja. Obično je bila pohranjena u kući *ceh-meštra*. Sve bi se cehovske skupštine održavale pokraj otvorene ladice u kojoj su se čuvale cehovski privilegiji, novac, potvrde o primanju

Slika 1: Cehovska pravila, ručno iluminirano, Križevci, 1820. g.

Slika 2: Cimer kovačko-potkivačke radionice, Križevci, 19. st.

Slika 3: Tablica krojačkog ceha, Križevci, 18. st.

među majstore ili kalfe, cehovski računari, zapisnici cehovskih skupština i drugo. Cehovi su imali i svoje pečate, kojima su ovjeravani svi važniji cehovski dokumenti te zastavu koja se nosila prilikom procesija, na kojima su obavezno učestvovali svi članovi ceha.

U početku je članstvo u cehu bilo moguće svakom obrtniku koji bi to poželio, no kasnije dolazi do takozvanog *zatvaranja* cehova i onemogućavanja ulaska u ceh. Razloga je bilo nekoliko. Neki su cehovi toliko narasli da roba koju bi oni mogli proizvesti nije mogla u potpunosti biti prodana na tržištu koji je kontrolirao ceh, što je značilo da će neki majstori ostati bez posla. Također, sve je više obrtnika nekažnjeno djelovalo izvan ceha i proizvodilo obrtničke proizvode pa ih prodavalo na području ceha. Cehovi su sve više gubili bitku i s trgovcima koji su počeli prodavati svoju robu ne samo za vrijeme godišnjih sajmova, već i češće. Na kraju veliku su konkurenciju cehovima činili i prvi manufakturni pogoni. Kalfama se pristupanje cehu onemogućavalo zahtjevom da izrade izuzetno kompliciran i vrlo skup majstorski rad, zatim se povećavaju takse za ulazak u ceh, limitira se maksimalan broj članova ceha, dozvoljava se ulazak u ceh isključivo sinovima i zetovima majstora te onim kalfama koji su oženili majstorovu udovicu i tako dalje.

I dok su cehovi u početku bili nosioci ekonomskog razvoja u sredinama u kojima su djelovali, s vremenom zbog svoje zatvorenosti i monopolističkog položaja na tržištu, te zbog suprotstavljanja bilo kakvom napretku u tehnici proizvodnje, postaju nazadni. Gubeći sve više svoj utjecaj u društvu, krajem XVIII. stoljeća dolazi do njihovog ukidanja u većem dijelu zapadne Europe, dok su se u Hrvatskoj zadržali do pred kraj XIX. stoljeća.

U Križevcima je prvi ceh osnovan 1510. g., iako podatke o razvoju obrta na području grada imamo i iz ranijih vremena. Te je godine kralj Vladislav II Jagelović križevačkim bravarima i ostrugarima izdao povelju kojom im odbrava osnivanje zajedničkog ceha (slika 2). Tom su poveljom obrtnici metalske struke križevačkog

Donjeg grada dobili i pravila od dvadeset i tri članka kojima se trebao regulirati rad novoosnovanog ceha. U drugoj polovini XVI. st., kada su se Križevci našli pod turskom opasnošću ceh bravara i ostrugara prestao je postojati, da bi se sredinom XVII. st. obnovio. Uz bravare i ostrugare cehu su se priključili i kovači, mačari te zlatari, odnosno srebrnari. Cehovska pravila su ostala ista, samo je dodano sedam novih članaka koji su se odnosili isključivo na zlatare, odnosno srebrnare.

Trinaestog siječnja 1764. godine gradski sudac Petar Sudić izdao je ovom cehu, kojem su se u međuvremenu priključili i kotlari, nova pravila. Sredinom 1819. ceh je ponovno dobio nova i puno opsežnija pravila. Među obrtnicima ponovno nalazimo mnoge nove struke. Uz već spomenute kovače, bravare, mačare, kotlare, zlatare te srebrnare, u cehu su sada i bačvari, tesari, kolari, stolari, tokari, nožari, zidari, puškari, klesari i limari. U popisu majstora više ne susrećemo ostrugare. Zbog brojnih majstora različitih struka ovaj ceh se vrlo često nazivaom i Velikim cehom.

Čizmari sa područja Gornjeg i Donjeg križevačkog grada osnovali su 1646. godine ceh preuzevši pravila od istovrsnog ceha sa zagrebačkog Gradeca. Zanimljivo je da je to jedini ceh u kojem su se obrtnici iz Gornjeg grada udružili s obrtnicima Donjeg grada, koji je bio, što se obrta tiče, puno razvijeniji. U svim ostalim slučajevima cehove su, barem do sredine XVIII. st. kada su Donji i Gornji križevački grad ujedinjili, osnivali isključivo obrtnici iz Donjeg Križevca. Carica Marija Terezija izdala je 1764. godine cehu nova pravila. Ova su pravila uz latinski original napisana i u prekrasnom hrvatskom prijevodu na kajkavštini. Prisega koju je svaki novoprimljeni član čizmarskog ceha morao prema ovim pravilima polagati, glasila je: *“Ja N. N. prisežem po živoga Boga i Blažene Djevice Marije i po sve svece i izabranike Božje, da ja secreta (tajnu) ili ofanje ceha ovoga i koja se po plemenitom cehu dokončala budu nikomu nigdar povedati neću. Pravice takaj ili artikuluše ceha ovoga obdržavati i poleh mogućnosti moje*

braniti i čuvati hoću. Zato mi Bog pomози i Blažena Djevíca Marija i svi božji sveci, moja vjera, sv. Ivan kao i moje kersno ime i znamenje sv. Isusa, oca, sina i duha svetoga. Amen”

U Križevcima je postojao i ceh postolara i kožara. Sačuvana nam je povelja koju je ovim križevačkim obrtnicima dala carica Marija Terezija 1751. godine. Novu povelju, u kojoj uz već spomenute obrtnike susrećemo i opančare, gradski su cehovski majstori dobili 1819. godine. Ista su to pravila koja je dobio već spomenuti Veliki ceh, ali i gotovo svi drugi križevački cehovi. Pravila su se sastojala od 49 članaka i podijeljena su u osam dijelova koji govore o naučnicima (šegrtima), o pomoćnicima (kalfama, djetićima), o majstorima uopće, o dužnostima majstora, o sudjelovanju kod sprovođa, o majstorskim udovicama, o skupštinama ceha i o izboru cehovskog majstora i njegovog zamjenika. Sama povelja pisana je latinskim jezikom na pergameni i ukrašena je, kao i kod drugih cehova, iznimno lijepim crtežima, dok su pravila bila tiskana na njemačkom jeziku i naknadno umetnuta u povelju i uvezena.

Križevački krojači također su sredinom XVII. st., točnije 1661. godine, osnovali ceh preuzevši pravila sa šesnaest članaka od svojih varaždinskih kolega (slika 3). I krojači su tijekom vremena dobivali mnoge potvrde svojih povlastica i nova cehovska pravila, primjerice od Marije Terezije 1764. godine, kada su uz krojače u cehu bili i čohaši, te 1819. godine, kao i ostali cehovi, od Franje I. Zanimljivo je da ovaj puta u cehu uz krojače nisu više čohaši već kabaničari. U tom privilegiju iz 1819. sačuvao nam se i popis svih članova ceha. Mnogi među njima nosili su titulu plemenitaša. Moguće je da su to potomci neke od mnogobrojnih sitnoplemičkih općina iz potkalničkog kraja, čiji su se preci ranije doselili u Križevce.

Još je jedan ceh u Križevcima osnovan sredinom XVII. st., točnije 1649. Bio je to ceh krznara, remenara, sedlara i uzdara. I ovaj je ceh prilikom osnivanja preuzeo pravila jednog, već postojećeg ceha. Križevačkim majstorima svoja su pravila posudili majstori kožarske struke sa

zagrebačkog Gradeca. Kao i ostali cehovi i ovaj je početkom XIX. st. (1819. godine) dobio nova opsežna pravila. Ovaj put u cehu više ne susrećemo uzdare, ali su u njemu mesari, pekari i sapunari. Ovaj je slučaj odličan primjer da u nekom cehu nisu morali biti majstori isključivo iste i sličnih struka, već su se u ceh mogli organizirati i majstori potpuno različitih zanimanja.

I križevački lončari su također imali svoj ceh. Pravila su dobili 1646. godine, kada je vjerojatno i osnovan njihov ceh (sredina XVII. st. bila je očigledno vrijeme organiziranja križevačkih majstora u cehove, jer je većina cehova nastala upravo u to vrijeme).

Kada je potkraj XVIII. st. Ignjat Magdalenić otvorio svoju poznatu manufakturu peći i posuđa, gradski su se lončarski majstori zasigurno pobunili, no budući da je manufaktura uskoro bila zatvorena, križevački su majstori lončari ponovno zadobili svoj monopolni položaj u gradu.

Lončarski je ceh 1826. g. također dobio opsežna nova pravila, a kada je sredinom istog XIX. st. na području Habsburške Monarhije proglašena sloboda obrta, tj. ukinut monopolni položaj cehova, križevački lončari su svoj ceh reorganizirali u zadrugu koja je zadržala mnoga bitna obilježja ceha, ali je i nastavila stoljetnu tradiciju lončarskog obrta u Križevcima.

Svoju želju za lijepim šeširima i klobucima križevačke dame i gospoda mogli su utažiti kod gradskih majstora klobučara. Upravo klobučari bili su posljednji od križevačkih majstora koji su osjetili potrebu za osnivanjem vlastitog ceha, i to tek 1838. godine iz koje nam je sačuvana jedina povelja s pravilima ovoga ceha.

U Križevcima je možda postojao i mlinarski ceh, no samo jedan podatak, iz sredine XVII. st., i niti jedna sačuvana povelja ne mogu nam biti dovoljan i siguran dokaz o postojanju i djelovanju toga ceha. Gradski župnik Josipović u svojim Zapisima spominje postojanje pucetarskog (gumbarskog) ceha u Križevcima, no i o tom cehu nemamo nikakvih drugih dokumenata.

Ipak ovih sedam cehova, za koje sa sigurnošću znamo da su postojali i od kojih je

većina osnovana još sredinom XVII. stoljeća, dovoljan su dokaz o razvijenosti obrta i obrtne proizvodnje u Križevcima. A koliko je Križevčana zaista živjelo od obrta govori nam podatak da je potkraj XVIII. st. u Križevcima, koji su tada brojili oko 1800 stanovnika, djelovalo 224 majstora i pomoćnika. Ako uzmemo u obzir da je većina njih imala obitelj, a majstori su morali osnovati obitelj kako bi uopće mogli postati majstori, te da je kod mnogih majstora bilo i šegrta na naukovanju, možemo lako izračunati da je isključivo od obrta u gradu živjelo najmanje dvije trećine njegova stanovništva.

Sve su ovo zanimljivi i vrijedni podaci koji nam zapravo mogu na najbolji način posvjedočiti o razvijenosti Križevaca i to da su oni nekada zaista bili pravi grad, ne samo po brojnim poveljama dobivenim od mnogih kraljeva i banova, već i po načinu života i privređivanju njegovih građana.

IZVORI

Zbirka cehovskih povelja iz Cehovske zbirke Gradskog muzeja Križevci.

NAJVAŽNIJA LITERATURA

BACH, I. (1982): Cehovi i esnafi, *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb.

FILIĆ, K. (1968): *Varaždinski mesarski ceh*, Varaždin.

HORVAT, R. (1994): *Povijest obrta, trgovine i industrije*, Zagreb.

KAMPUŠ, I. — KARAMAN, I. (1980): Cehovi, *Enciklopedija Hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb.

ŠERCER, M. (1991): *Stari zagrebački obrti* (katalog izložbe), Zagreb.

Metalne korice za cehovska pravila, Križevci, 1769. g.